

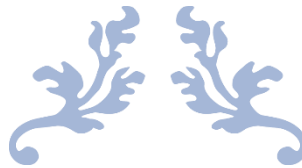
**RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING
YANGI O'ZBEKISTON
RIVOJIGA TA'SIRI**

Xalqaro ilmiy-amaliy
konferensiyasi to'plami

21 IYUN

2023

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING YANGI O'ZBEKISTON
RIVOJIGA TA'SIRI**

**ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ
НОВОГО УЗБЕКИСТАНА**

**IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT
OF NEW UZBEKISTAN**

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi maqolalar to'plami

JUNE 21, 2023
KOKAND UNIVERSITY

"O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublika Prezidentining 5847-sonli Farmonida ko'zda tutilgan vazifalardan biri – ilmiy izlanish yutuklarini amaliyotga joriy etish yo'li bilan fan sohalarini rivojlantirish, ya'ni xalqaro ilmiy hamjamiyatda e'tirof etilishiga xizmat qilishdir. Shu va boshqa tegishli farmonlarda va qarorlarda belgilangan vazifalarini amalga oshirish maqsadida 2023 yil 21-iyun kuni Qo'qon universiteti "Raqamli texnologiyalar va matematika" kafedrasida "Raqamli texnologiyalarning Yangi O'zbekiston rivojiga ta'siri" mavzusidagi xalqaro miqyosida o'tkaziladigan ilmiy-amaliy konferensiyasi maqolalar to'plamini e'lon qiladi

MAS'UL MUHARRIR

Zahidov G'ofurjon Erkinovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIRIYAT HAY'ATI

G'ulomov Saidahrur Saidahmedovich – iqtisodiyot fanlari doktori, akademik;

Ahmedov Durbek Quدراتillayevich - iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Mahmudov Nosir Mahmudovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Butaboyev Muhammadjon - iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Islamov Anvar Ashirkulovich - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent;

Ruziev Shohrurbek Ravshan o'g'li - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mulaydinov Farxod Murotovich – Qo'qon universiteti, Raqamli texnologiyalar va matematika kafedrasida mudiri

Texnik muharrir – Solidjonov Dilyorjon Zoirjon o'g'li

Ta'lim sifati yangi O'zbekiston taraqqiyotini yanada yuksaltirishning muhim omili / Raqamli texnologiyalarning Yangi O'zbekiston rivojiga ta'siri xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi to'plami. Kokand universiteti, 2023 yil 21 iyun, - «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi» 2023.

© Matn. Mualliflar, 2023.

© Kokand universiteti, 2023.

© «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», original maket, 2023.

72	SANOAT KORXONALARI UCHUN BULUTLI YECHIMLAR - Mulyadinov Farhod Murotovich	309-316
73	RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA KORXONA STRATEGIYASI - Urishev Baxtiyor Abdusamatovich, Hojiyev Ixtiyor Bahodirjon o'g'li	317-322
74	ХИЗМАТ КЎРСАТИШ KORXONALARINING INNOVACIION FAOLIYATIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH - Худайбердиева Наргиза Низомиддин қизи	323-327
75	RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TILGA TA'SIRI: RETRONIMLAR - Xolmonova Sadoqat Abdubannoyevna	328-332
76	ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI - Abdullaev Akhrorjon Axadjon o'g'li	333-338
77	МОДЕЛЬ РАСПОЗНАЮЩИХ ОПЕРАТОРОВ, ОСНОВАННЫХ НА ПОСТРОЕНИИ ДВУМЕРНЫХ ПОРОГОВЫХ ПРАВИЛ - Н. М. Мирзаев, Ф.Ф. Мелиев	339-343
78	PUFAKCHALI SARALASH ALGORITMI VA UNING PYTHONDA IFODALANISHI - Jumakulov Abdumannon Kodirjonovich	344-348
79	ZILZILA SABABLARI VA UNING OQIBATLARI - Xoldarov Xatamjon Mo'ydinovich	349-353
80	XIZMAT KO'RSATUVCHI KOMPANIYALARDA SUN'IY INTELEKTDAN FOYDALANISH - A.O.Tillavoldiyev	354-357
81	TURISTIK MAHSULOTLAR VA XIZMATLAR MOHIYATIGA YONDASHUVLAR VA ULARNI DIVERSIFIKATSIYALASH JARAYONINING NAZARIY-USLUBIY JIHLTLARI - Sultonova Yulduzxon Kamoldinovna	358-362
82	XORIJIY TIL SIFATIDA INGLIZ TILINI O'RGANISH UCHUN ENG YAXSHI ELEKTRON MANBALAR - Dilyorjon Solidjonov	363-365
83	TADBIRKORLIK SUB'EKTLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH - Rustam Tohirov Solijonovich	366-370

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING TILGA TA'SIRI: RETRONIMLAR**Xolmonova Sadoqat Abdubannoyevna**

O'zbekiston Milliy universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti

O'zbek tilshunosligi kafedrası 2-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: Bugungi kunda texnologiyalardan ayro holda yashash mumkin emas. U hayotimizning barcha jabhalarini to'liq qamrab oldi, desak adashmaymiz. Texnologiyalardan, ayniqsa raqamli texnologiyalardan turli maqsadlarda har kuni foydalanmoqdamiz. Hayotimizda uning paydo bo'lishi turli sohalarda turmushimizning o'zgarishiga sabab bo'ldi: insonlar bilan muloqotda geografik hudud uzoqligi o'z ahamiyatini yo'qotdi, har kuni ishga borib, ofisda o'tirib ishlash majburiyati ozaymoqda, bank va to'lov ishlari, hujjatlar bilan bog'liq yumushlarni endi uyda hal qilmoqdamiz, onlayn kurslarda tahsil olib, uydan chiqmagan holda kasb va hunar o'rganmoqdamiz. Bularning barchasi hayotimizda turli qulayliklarni yaratishi bilan birga tilimizda ham yangi tushunchalarning paydo bo'lishiga olib keldi. Chunki til va texnologiyani alohida tasavvur qilish mumkin emas. Texnologiyalarni yaratishda turli dasturlash tillaridan foydalanilsa, yaratilgan mahsulot tilning rivojlanishiga va uning neologizmlar bilan boyishiga o'z hissasini qo'shadi. Hozirgi kunda jamiyatimizdagi yangi tushunchalarning barchasi eski tushunchalarning qayta nomlanishiga sabab bo'lmoqda va natijada lug'at boyligimiz retronimlar bilan boyishda davom etmoqda. Ushbu maqolada retronimlarning paydo bo'lishida texnologiyaning tutgan o'rni haqida fikr yuritimiz.

Kalit so'zlar: neologizm, onlayn, raqamli texnologiya, retronim, qayta nomlash.

Аннотация: Сегодня невозможно жить без технологий. Не будет ошибкой сказать, что они охватывают все аспекты нашей жизни. Мы используем технологии, особенно цифровые, для различных целей каждый день. Их появление привело к изменениям в различных сферах нашей жизни: географическая удаленность утратила свое значение в общении с людьми, необходимость каждый день ходить на работу и сидеть в офисе уменьшилась, банковская и расчетная работа теперь выполняется дома, мы изучаем онлайн-курсы и осваиваем новые профессии, не выходя из дома. Все это привело к появлению новых понятий в нашем языке и созданию различных удобств в нашей жизни. Язык и технологии невозможно представить отдельно. Когда при создании технологий используются разные языки программирования, создаваемый продукт способствует развитию языка и его обогащению неологизмами. В настоящее время все новые понятия в нашем обществе приводят к переименованию старых понятий, и в результате наш словарный запас продолжает обогащаться ретронимами. В этой статье мы рассмотрим роль технологий в появлении ретронимов.

Ключевые слова: неологизм, онлайн, цифровые технологии, ретроним, переименование.

Abstract: Today, it is impossible to live without technology. It would not be incorrect to say that it covers all aspects of our lives. We use technology, especially digital technology, for various purposes every day. Its appearance has led to changes in various areas of our lives: geographical remoteness has lost its importance in communicating with people; the need to go to work and sit in the office every day has decreased; banking and settlement work are now done at home; we study online courses and master new professions without leaving home. All of this has led to the emergence of new concepts in our language and the creation of various amenities in our lives. Language and technology cannot be imagined separately. When different programming languages are used to create technology, the product being created contributes to the development of the language and its enrichment with neologisms. Nowadays, all new concepts in our society lead to the renaming of old concepts, and as a result, our vocabulary continues to be enriched with retronyms. In this article, we will look at the role of technology in the emergence of retronyms.

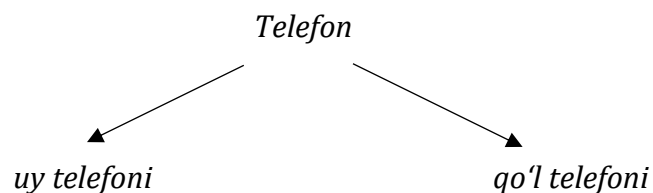
Keywords: neologism, online, digital technology, retronym, renaming.

Kirish. Til va texnologiya bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Birini ikkinchisidan ayirish mumkin emas. Barcha texnologik yutuqlarning paydo bo'lishi zamirida, albatta, til yotadi. Texnologiya nafaqat tilning mavjudligiga tayanadi, balki o'zi ham til tomonidan boshqariladi, ko'rsatmalar beriladi va o'zgartiriladi. Aytish mumkinki, til texnologik muvaffaqiyatni ta'minlashda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Birinchi navbatda, texnologiyaning paydo bo'lishi dasturlash tili bilan bog'liq ekanligini ko'rsatish mumkin. Texnologiya ishga tushirilgach esa uni tanitish, vazifalarini tushuntirish, insonlarga u haqida ma'lumot berish uchun yana til yordamga keladi. O'z navbatida texnologiyaning tilga ta'siri, uning rivojiga o'z hissasini qo'shishi ham hech kimga sir emas. Tez sur'atda rivojlanib borayotgan texnologik hayot natijasida tilimizda neologizmlarning paydo bo'lishi tezlashmoqda. Yangi turlarning va yangi so'zlarning paydo bo'lishi avvaldan mavjud turni qayta nomlash ehtiyojini ham yuzaga keltirmoqda. Buning oqibatida tilimizda retronimlar soni ortib bormoqda.

“Retronim – mavjud so'zning asl shaklini taraqqiyot yoki texnologik rivojlanish mahsuli bo'lgan keyingi shaklidan faqrlash uchun paydo bo'lgan yangi nomdir. Masalan, Birinchi jahon urushi Ikkinchi jahon urushi sodir bo'lgunga qadar “Buyuk urush” yoki shunchaki “Jahon urushi” deb nomlangan. Ikkinchi jahon urushi terminining paydo bo'lishi avvalgi urushning Birinchi jahon urushi deb nomlanishiga sabab bo'ldi. Yoki avvaliga aniq sanani bilish maqsadida yaratilgan predmet “kalendar” deb atalib, keyinchalik uning turlari rivojlanib borishi natijasida “stol kalendari”, “yirtma kalendar”, “osma kalendar” kabi nomlar paydo bo'ldi va ularni bir-biridan

farqlash ehtiyoji yuzaga keldi. Shu tariqa paydo bo'lgan birliklar esa "retronimlar" nomi bilan birlashtirildi". [3]

Tahlil va natijalar. Retronimlarning paydo bo'lishida jamiyatdagi o'zgarishlar muhim o'rin tutadi. Aynan texnologiya sohasidagi yutuqlar natijasida tilimizda bir guruh retronimik qator paydo bo'ldi. Bolaligimda (1990-yillar) uyimizda telefon bo'lardi. Undagi qurilmani aylantirib raqam terish, yonimizda bo'lmagan inson bilan gaplasha olish imkoniyati meni doim hayratga solardi. Yaponiyada o'qiydigan akam bilan telefonda gaplashish uchun esa bir oyda bir marta tuman markaziga borardik. Talabalik paytimda (2000-yillar) qo'l telefonlari kirib keldi hayotimizga. Uni doim yonimizda olib yurish mumkinligi, istagan vaqtimizda boshqalar bilan suhbatlasha olishimiz endi biz uchun yangilik bo'lmay qoldi. Xuddi shu holat tilda bir tushunchaning o'zgarishiga sabab bo'ldi. Biz avvaldan telefon deb ataydigan qurilmani qayta nomladik: *uy telefoni*. Mana shu yerda retronimlik xususiyat paydo bo'ldi.

Dastlab bir tushunchani anglatgan *telefon* so'zi texnologik taraqqiyot natijasida, ya'ni *qo'l telefoni* natijasida farqlash zaruriyatiga duch keldi va bizga ma'lum avvalgi telefon *uy telefoni* atamasi bilan retronimga aylandi.

Vaqt o'tgani sayin telefonning takomillashuvi to'xtamay davom etdi. "Aqlli" (smart) telefonlarning yaratilishi *qo'l telefonlarida* ham farqlash ehtiyojini yuzaga chiqardi. Endi biz uchun dastlabki qo'l telefonlari *tugmachali telefon*. Bu ham navbatdagi retronim hisoblanadi.

Qo'l telefonlarining uyali telefon deb nomlanishini ayrimlar bilmasligi mumkin. "Bugungi tilimiz taraqqiyoti bilan bog'liq yana bir holat: hech o'ylab ko'rganmisiz, nima uchun biz so'zlashuv tilimizda **uyali telefon** birikmasini hech ishlatmaymiz? Axir, yigirma yildan buyon televideniye, radio bu so'zni aytaverib, gazeta va reklamalarda bu so'zni yozaverib charchashdi-ku! Sababi – xalqimiz "uya" so'zining telefonga nima aloqasi borligini hanuz hazm qila olmay qabul qilmayapti. Bu "uyali telefon", agar so'z deyish mumkin bo'lsa, rus tilidagi «сотовый телефон» so'zining so'zma-so'z tarjimasida paydo bo'ldi. O'sha davrda so'z ijodkorlari bu birikmaning o'zbekchasini yasashda «сотовый» so'zining lug'at ("Ruscha-o'zbekcha lug'at") dagi "arining (asalari) uyasi" ma'nosini olib, "uyali telefon" birikmasini yasashdi. Bilmadikki, tilning asosiy hakami – xalq, xalq qabul qilsagina so'z tilda yashaydi, Umri uzoq bo'ladi". [5]

Raqamli texnologiyada paydo bo‘layotgan ko‘p tushunchalar yuqoridagi misollar kabi retronimiya hodisasiga o‘z ta’sirini o‘tkazib kelmoqda. Aynan “raqamli” so‘zi bilan bog‘liq tushunchalarning barchasi qarshisida ularning retronimi hisoblangan birliklar turibdi. Bu birliklar tushunchalarni birlashtirish bilan birga ular o‘rtasidagi ziddiyatni ham ko‘rsatib kelmoqda. Masalan,

oddiy texnologiya – raqamli texnologiya

oddiy videodisk – raqamli videodisk

oddiy fotoapparat – raqamli fotoapparat

oddiy radio – raqamli radio

naqd pul – raqamli pul

oddiy sertifikat – raqamli sertifikat

Ushbu misollarda “raqamli” so‘zi bilan hosil bo‘lgan yangi birliklar, avvalgi birliklarning qayta nomlanishiga sabab bo‘lib, retronimik qatorni yuzaga keltirmoqda.

“Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug‘ati”da “raqamli” so‘ziga shunday ta’rif berilgan:

raqamli

ing. digital

rus. Цифровой

Raqamlardan tashkil topgan ma’lumotlarga hamda bu ma’lumotlardan foydalanadigan jarayonlar va funksional qurilmalarga tegishli tushuncha. [1; 199]

Xuddi shu lug‘atda “raqamli” atamasi bilan bog‘liq 27 ta birlikning izohi berilgan. Demak, yana shuncha retronim borligi ham aniq.

Bunday holatni biz “onlayn” so‘zi bilan ham ko‘rishimiz mumkin. 2020-yildagi pandemiya natijasida tilimizda bu so‘z bilan bog‘liq bir qancha tushunchalar faollashdi. Tashqariga chiqa olmay qolgan insonlar endi barcha ishlarini raqamli tarmoqqa ko‘chirishdi. Buning natijasida esa yana tilimizda bir guruh retronimlar paydo bo‘ldi:

an’anaviy maktab – onlayn maktab

yuzma-yuz konferensiya – onlayn konferensiya

oddiy dars – onlayn dars

oddiy do‘kon – onlayn do‘kon

Hatto shu holga keldiki, xalqimizning eng muhim qadriyatlaridan biri hisoblangan nikoh to‘yi ham onlayn tashkillashtirila boshlandi. Kelin yoki kuyov chet elda bo‘lgan holatlarda onlayn to‘y ham qilina boshlandi. Bularning barchasi esa tildagi o‘zgarishlarga ham o‘z ta‘sirini o‘tkazmoqda.

Xulosa. Raqamli texnologiyaning paydo bo‘lishi va rivoji nafaqat jamiyat hayotini yaxshilashga, shuningdek, ma‘lum bir tilning lug‘at boyligini oshirishga ham xizmat qilar ekan. Yangi turning paydo bo‘lishi eski turning qaytadan nomlanishiga va buning natijasi hisoblangan retronimlarning ko‘payishiga olib kelar ekan. Ushbu tadqiqotimizda texnologik yangiliklarning retronimiyaga sabab bo‘lishi haqida bahs yuritdik. Aslida jamiyatdagi har bir sohadagi o‘zgarish leksikamizning boyishiga ta‘sir qiladi. Shu jihatdan retronimlarni chuqur o‘rganish, ularning paydo bo‘lish sabablarini izohlash, leksikografik xususiyatlarini aniqlash oldimizda turgan muhim masalalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug‘ati. (2010). Toshkent.
2. Sari I. (2013). Tilda qayta nomlash ehtiyoji: retronimlar. Turkbilig.
3. Xolmonova S. (2021). O‘zbek matbuotida qo‘llangan retronimlar. Middle European Scientific Bulletin.
4. Yuldashev M. (2020). O‘zbek tilida retronimlar.
5. Yo‘ldoshev I. (2022). Millat tili – millat madaniyati.